

Muzeum Polskich Formacji Granicznych

<https://www.muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/formacje-ochrony-granic/rys-historyczny/1918-1939/9405,Baony-Celne-1921-1923.html>
01.05.2025, 23:50

Baony Celne 1921-1923

W związku z trudnościami organizacyjnymi, spowodowanymi przesunięciem Strzelców Granicznych na front wschodni, do zadań związanych z ochroną granicy państwa oddelegowano na okres przejściowy pomocnicze jednostki wojskowe – Baony Wartownicze i Baony Etapowe. Pełniły one służbę na kordonie granicznym w trudnym, wojennym czasie. Na początku 1921 r. rozpoczęto proces przeformowywania typowo wojskowych jednostek. Od stycznia do kwietnia 1921 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych przekazało Ministerstwu Skarbu pierwszych 21 Baonów Wartowniczych którym, zarządzeniem Ministerstwa Spraw Wojskowych z 24 marca 1921 r., zmieniono nazwę na Baony Celne i nadano nowe numery [\[1\]](#)

Zgodnie z uchwałą Rady Ministrów, Ministerstwo Skarbu przejęło z dniem 1 kwietnia 1921 r. ochronę celno – gospodarczą północnych, zachodnich oraz południowych granic państwa. Przy Ministerstwie Skarbu rozpoczęła działalność Główna Komenda Baonów Celnych. Pełnić miała ona w nim rolę organu wykonawczego i kontrolnego. W zakresie obowiązków nowo powołanej jednostki znalazło się opracowywanie projektów rozporządzeń i rozkazów w sprawach organizacyjnych i operacyjnych służb granicznych.

Pod względem ogólnie – wojskowym przeorganizowana formacja została podporządkowana Ministerstwu Spraw Wojskowych, w innych sprawach poprzez Główną Komendę Baonów Celnych - Ministerstwu Skarbu [\[2\]](#)

Ostatecznie, od dnia 13 czerwca 1921 r. na granicach: polsko- gdańskiej, polsko - niemieckiej, polsko - czechosłowackiej oraz na wybrzeżu morskim - służbę pełniły trzydzieści trzy Baony Celne.

Do lipca 1922 r., ze względu na skomplikowaną sytuację polityczną na granicy wschodniej i północno - wschodniej, ochronę granicy pozostawiono w rękach dotychczasowych władz wojskowych.

Na mocy rozkazów Inspekcji Etapowej 2 Armii z dnia 10 i 12 lipca 1921 r. większość stacjonujących na granicy z Rosją Radziecką, Ukrainą, Łotwą oraz Rumunią (na odcinku Żezawa - Zaleszczyki) Baonów Etapowych i Baonów Wartowniczych zostało przeorganizowanych na Baony Celne. Ministerstwo Spraw Wojskowych przekazało 13 sierpnia 1921 r. Ministerstwu Skarbu dwanaście Baonów Celnych utworzonych na granicy wschodniej [\[3\]](#) wzmocnionych ponadto przez jednostki przeniesione z zachodu ze względu

na rozlokowanie tam oddziałów Straży Celnej^[4]. Reorganizacja nie objęła granicy z Litwą, gdzie zadania graniczne nadal realizowały Baony Etapowe.

Ochronę granicy przez Baony Celne traktowano od początku jak rozwiązanie tymczasowe, mające funkcjonować do momentu utworzenia Straży Celnej. Wypracowana koncepcja uległa jednak zmianie ze względu na nadzwyczajną sytuację panującą na wschodniej granicy państwa.

Na mocy uchwały Rady Ministrów z dnia 3 września 1921 r. wszelkie kompetencje dotyczące kordonu granicznego na terenie województw: nowogródzkiego, poleskiego, wołyńskiego oraz tarnopolskiego, przejęło z dniem 10 września 1921 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Równocześnie z przekazaniem zadań Ministerstwo Skarbu oraz Ministerstwo Spraw Wojskowych oddały Baony Celne od numeru 22 do 43.^[5]

Wydana przez Ministrów: Spraw Wewnętrznych, Spraw Wojskowych oraz Skarbu *Instrukcja dla Baonów Celnych*, dotycząca ochrony wschodnich granic państwa, podporządkowywała pod względem dyspozycyjnym i służbowym Baony Celne bezpośrednio Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. W wyjątkowo niekorzystnej sytuacji znalazła się stacjonująca w Warszawie Główna Komenda Baonów Celnych. Duża odległość dzieląca Komendę od podległych Baonów w znacznym stopniu utrudniała, a niekiedy wręcz uniemożliwiała, wykonywanie postawionych przed nią zadań związanych między innymi z przeprowadzaniem kontroli.^[6]

Na przełomie 1921 i 1922 r. zrodziła się, popierana przez Głównego Inspektora Wojsk Granicy Wschodniej, koncepcja podziału wschodniego odcinka granicznego na dziewięć okręgów oraz sformowania dla każdego z nich jednej Brygady Celnej, którym podporządkowane miały być stacjonujące na ich terenie Baony Celne. Pomimo dużego zaawansowania prac nad planowanymi zmianami organizacyjnymi, nigdy nie weszły one w życie. Do realizacji został przyjęty projekt utworzenia Straży Granicznej.^[7]

Przebiegająca opornie akcja przejmowania ochrony szeroko pojętej granicy zachodniej, przez nowo tworzoną Straż Celną spowodowała sytuację, w której do maja 1922 r. obie formacje graniczne pełniły służbę równolegle, zaś Główna Komenda Baonów Celnych dalej wchodziła w skład Ministerstwa Skarbu. Do jej przekazania Ministerstwu Spraw Wewnętrznych doszło na mocy rozkazu z dnia 29 maja 1922 r.^[8] Jeszcze przed zmianą podporządkowania służbowego kompetencje Głównej Komendy Baonów Celnych zostały zmniejszone (w stosunku do Baonów Celnych służących na granicy wschodniej) o zadania przejęte wcześniej przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Pozostawiono natomiast zadania związane z organizacją, wyszkoleniem, sprawami personalnymi i dyscyplinarnymi (podjęte decyzje wymagały jednak kontrasygnaty ministra). Uprawnienia kontrolne dostosowano do zakresu pozostawionych zadań. Inspekcje dotyczące służby granicznej przejęło w całości Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i realizowało w terenie przy pomocy specjalnie w tym celu powołanych urzędników organów administracyjnych I i II instancji, a do września 1922 r. także przez Głównego Inspektora Wojskowego Granicy Wschodniej i jego przedstawicieli w terenie.^[9]

Główna Komenda Baonów Celnych, będąc już w strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, sprawowała w stosunku do Baonów Celnych stacjonujących na granicy zachodniej i południowej wojskowe kierownictwo, aż do ich całkowitej likwidacji. Przejęcie przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ochrony granicy z Litwą nastąpiło z dniem 1 sierpnia 1922 r. [\[10\]](#)

Bez względu na zmiany zachodzące w wewnętrznej organizacji, podstawowym zadaniem Baonów Celnych było zabezpieczenie państwa przed nielegalnym przekraczaniem granicy i przewozem wszelkiego rodzaju towarów oraz ochrona punktów przejściowych. Przypadające na każdy Baon Celny odcinki pasa granicznego (sięgające 2 km w głąb kraju), których długość była zależna od intensywności przemytu i właściwości terenu, zostały podzielone pomiędzy kompanie i plutony. Służący w nich żołnierze obsadzali poszczególne posterunki graniczne oraz pełnili warty na granicy.

W skład Baonów Celnych wchodziły przydzielone na mocy rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych oddziały konne. Pod względem dyspozycyjnym, służby, dyscypliny, zaprowiantowania i poborów podlegały one dowódcom Baonów Celnych, do których zostały włączone. W innych sprawach decyzje podejmowali dowódcy jednostek. Do zadań oddziałów konnych należało: patrolowanie granicy, nieprzepuszczanie przez kordon w miejscach niedozwolonych osób i towarów, poszukiwanie, ściganie i zatrzymywanie przemytników i odsyłanie ich do właściwych urzędów celnych, zatrzymywanie i odbieranie przemytnikom towarów i dostarczanie ich do właściwych urzędów celnych. W sprawie sposobu wykonywania służby obowiązywała instrukcja służbowa Baonów Celnych. [\[11\]](#)

W okresie swojego istnienia Baony Celne wielokrotnie zmieniały miejsca postoju oraz dowódców. Formacją w okresie jej działalności dowodzili: płk Bronisław Zaniewski: (1. 04. 1921 – 06. 1921 r.), gen. bryg. Maksymilian Linda: (06. 1921 – 06. 1922 r.), płk Władysław Jaksa – Rozeń: (1. 07. 1922 – 9. 11. 1922 r.).

Rozkazem z dnia 9. 11. 1922 r. (stosownie do uchwały Rady Ministrów z dnia 23. 05. 1922 r.) Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zmieniło z dniem następnym nazwę Baony Celne na Straż Graniczną. Wprowadzono jednocześnie w formacji nową organizację wewnętrzną. Baony Celne, w przeciwieństwie do wcześniejszych formacji granicznych, przez pewien czas obejmowały zakresem działania całą granicę państwa. Wiele rozwiązań logistycznych (np. lokalizacja placówek, ośrodków dowodzenia) przetrwało w strukturach Straży Granicznej (1928-1939) i Korpusu Ochrony Pogranicza (1924-1939).

[\[1\]](#) ASG/BC/GKBC/4.

[\[2\]](#) Tamże, Zarządzenie Ministerstwa Spraw Wojskowych z dnia 24.03.1921 r. dotyczące przekazania Ministerstwu Skarbu 21 nowo powstałych Baonów Celnych. ASG/BC/GKBC/143, Rozkaz dzienny nr1 Głównej Komendy Baonów Celnych z dn. 01. 04. 1921 r.

[\[3\]](#) Tamże, Pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych z dnia 13.08.1921 r. dotyczące przekazania Baonów Celnych na granicy wschodniej Ministerstwu Skarbu.

[4] ASG/ BC/GKBC/29. Bataliony Celne Nr 1 i 2 zostały zlikwidowane z granicy niemieckiej dopiero pod koniec grudnia 1921 r. i przeniesione w całości na granicę wschodnią, a Baon Celny nr 13 i 16 zostały całkowicie zlikwidowane w marcu 1922 r.

[5] Tamże.

[6] ASG/ BC/GKBC/29, Zarządzenie Ministerstwa Spraw Wojskowych z dnia 10.09.1921 r. dotyczące ochrony granicy wschodniej.

[7] ASG/ BC/GKBC/15, ASG/ BC/GKBC/142.

[8] ASG/ BC/GKBC/28.

[9] ASG/ BC/GKBC/5, Okólnik Nr 147 Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 18.10.1922 r. dotyczący reorganizacji granicy wschodniej.

[10] ASG/ BC/GKBC/4, Zarządzenie Ministerstwa Spraw Wojskowych z dnia 22.07.1922 r. dotyczące przejęcia granicy litewskiej.

[11] ASG/ BC/GKBC/13.

